

RAPPORT DEN 10 MAJ 2007

DNR 06-5002-306

2007:8

Pension under utbetalning

INNEHÅLL

FÖRORD	1
1. BAKGRUND – PENSION FRÅN FLERA HÅLL	2
1.1 Inledning	2
1.2 Ett konkret exempel	3
2. EXEMPEL PÅ HUR PENSIONEN KAN UTVECKLAS	4
2.1 Ett exempel när pensionerna kan höjas	4
3. GARANTERADE OCH RÖRLIGA PENSIONSBELOPP	7
3.1 Vårt exempel när placeringar och samhällsekonomi går dåligt	7
4. TILLÄGGSBELOPP GRUNDADE PÅ ÅTERBÄRING	11
4.1 Definition av tilläggsbelopp	11
4.2 Återbäring bör normalt användas för att höja pensionen tills vidare	12
4.3 Allmänt om beräkning av tilläggsbelopp	14
4.4 Normal beräkning av tilläggsbelopp	15
4.5 Sänkning av tilläggsbelopp	16
BILAGA: BERÄKNING AV PENSIONSBELOPP	19

Förord

En vanlig konsument kan behöva en del hjälp med att förstå hur stor ålderspensionen kan bli. På senare år har det blivit lättare att ta reda på det. Ett exempel är utvecklingen av hemsidan Minpension.se, som kan ge en bild av vilken pension som hittills har tjänats in när det gäller allmän pension och kollektivavtalad tjänstepension. Men privat pensionssparande i pensionsförsäkring och kapitalpension¹ ingår inte i det underlag som minpension.se arbetar med.

Ett särskilt problem ligger i att förklara hur pensionsbeloppen kan anpassas med tiden. Ett syfte med denna rapport är att beskriva de viktigaste principerna för hur sådana anpassningar görs i olika slags pensioner. I sista delen av rapporten går vi mer i detalj in i hur återbäring används för att anpassa pensionsbelopp i privat pensionssparande.

Börsfallet år 2000, sjunkande räntenivåer och ökande livslängd bland de försäkrade har haft kännbara effekter för dem som har pensionsförsäkringar under utbetalning. Pensionsutbetalningar har sänkts i både en och flera omgångar. Dessa sänkningar har varit befogade, men de försäkrade är ofta missnöjda med hur försäkringsbolagen har informerat dem om bakgrunden och effekterna. Det framgår klart av de senaste årens klagomålsstatistik. Ett särskilt problem ligger i att förklara hur återbäring kan höja eller sänka pensionsbeloppen.

I rapporten beskriver och granskar vi de viktigaste principerna som försäkringsbolagen följer. Vad som är lämplig information om tilläggsbelopp berörs inte direkt i rapporten men tillhör de frågor som kommer att behandlas i en kommande översyn av Finansinspektionens föreskrifter och allmänna råd (FFFS 2003:7) om information som gäller livförsäkring och tjänstepension.

Rapportförfattare: Björn Palmgren

¹ I praktiken görs ingen nyteckning av kapitalpension från den 2 februari 2007, eftersom regeringen i skrivelse 2006/07:47 till riksdagen aviserat ändrade skatteregler inkl. regler för flytt av försäkringssparande, tills vidare.

1. Bakgrund – pension från flera håll

1.1 Inledning

I denna rapport vill vi visa hur utbetalningarna från olika slags pensioner anpassas på olika sätt. Vi ska arbeta med ett påhittat värdebesked där pension från tre håll redovisas på ett samlat sätt:

- Allmän pension från Försäkringskassan och PPM
- Tjänstepension, kollektivavtalad
- Privat, frivilligt pensionssparande i försäkring

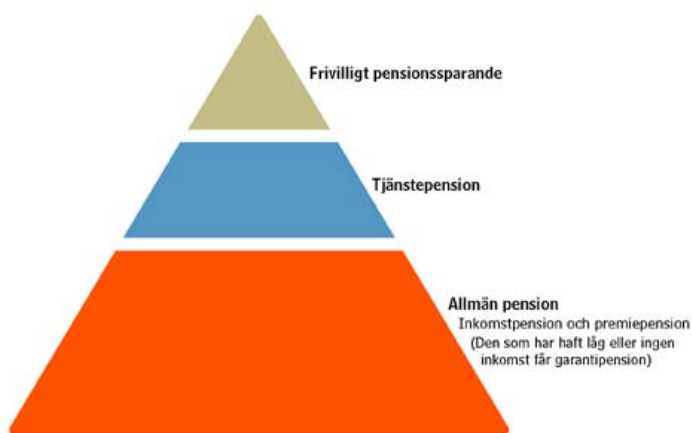

Fig. 1 Pensionspyramiden, hämtad från Försäkringskassans hemsida www.fk.se

Idag blir alla påminda om att de måste tänka på sin pension. Den som ännu inte har uppnått pensionsålder börjar få allt bättre hjälpmedel för att skaffa sig en uppfattning om vad den allmänna pensionen, tjänstepensionen och den privata pensionen skulle kunna ge. För detta finns information att få både från myndigheter, organisationer och företag. Ett bra exempel är hemsidan Minpension.se. Ju längre fram pensioneringen ligger, desto större är naturligtvis osäkerheten om vad pensionen slutligen ska bli.

När utbetalningarna sedan börjar, får konsumenten tydligt se hur stor pensionen faktiskt blev. De flesta fördjupar sig inte i hur beloppet har räknats ut. I några fall är det ändå relativt enkelt för den som är intresserad att sätta sig in i principerna. Det gäller t.ex. inkomstpensionen² från den allmänna pensionen och förmånsbestämd pension³ i många pensionsplaner.

² Grundad på livsinkomsten, begränsad på visst sätt

³ En procentsats av slutlönen, begränsad på visst sätt, och beroende på regler om tid för intjänande

Pensionssparande kan också ske i rent sparande⁴ utan försäkringsinslag, eller i försäkring med starkt inslag av sparande. Ett enkelt sätt att betala ut ett sådant sparande över t.ex. fem år är följande:

- första månaden betalas en 1/60-del av sparandet ut,
- andra månaden 1/59-del av det sparande som återstår då, och så vidare.

För en pensionsförsäkring använder man ofta andra metoder för att bestämma hur mycket som ska betalas ut varje månad. Detta gäller särskilt för pensionsförsäkring och kapitalpension med rätt till återbäring. Dessa metoder beskriver vi i avsnitt 4.

1.2 Ett konkret exempel

Vi ska följa ett påhittat och förenklat värdebesked för att belysa att pensionen dels kommer från flera håll, dels räknas upp eller ner efter olika principer. Vi ska tänka oss att värdebeskedet kan ge en samlad bild av pensionen, men tyvärr är det än så länge inte så det går till i verkligheten.

De pensionsdelar som ingår i vårt exempel är följande:

Allmän pension: inkomstpension

Allmän pension: premiepension som fondförsäkring

Tjänstepension: förmånsbestämd pension

Tjänstepension: pension som fondförsäkring

Egen, frivillig försäkring: pension med garanterat pensionsbelopp och rätt till återbäring

Egen, frivillig försäkring: pension som depåförsäkring med fem års utbetalning och återbetalningsskydd

⁴ Individuellt pensionssparande (IPS) som t.ex. kan ske på konto i bank eller i en investeringsfond.

2. Exempel på hur pensionen kan utvecklas

I det här kapitlet följer vi hur värdebeskedet förändras allteftersom tiden går. Vi redovisar två scenarier, ett med tillväxt och ett där det går bakåt på finansmarknaden och samhällsekoniskt. Vi belyser inte mer än ett par års utveckling, eftersom det räcker som bakgrund till senare kapitel.

2.1 Ett exempel när pensionerna kan höjas

Vi vill beskriva hur de pensioner som vi har valt ut fungerar för en nybliven pensionär. Det gör vi med hjälp av ett enkelt besked om aktuella utbetalningar för de sex pensioner som vi har valt ut. Andra modeller för utbetalningarna finns. Det första beskedet skulle kunna se ut på följande sätt:

Pensionsutbetalningar till Gudrun Nilsson den 18 januari år 1:

Allmän pension: inkomstpension	12.000 kr
Allmän pension: premiepension som fondförsäkring	1.500 kr ¹
Tjänstepension: förmånsbestämd pension	1.500 kr
Tjänstepension: pension som fondförsäkring	1.000 kr ²
Egen, frivillig försäkring: pension med garanterat pensionsbelopp och rätt till återbäring	1.000 kr ³
Egen, frivillig försäkring: pension som depåförsäkring	1.000 kr ⁴
<i>Summa</i>	<i>18.000 kr</i>

Förklaringar:

- Lika med värdet av innehavet i Z-fonden den 11 januari år 1 delat med aktuellt delningstal
- Lika med värdet av 2 andelar à 500,00 kr i Ö-fonden den 11 januari år 1
- Beloppet kan delas upp i
 - avtalat pensionsbelopp 800 kr och
 - tilläggsbelopp grundat på återbäring, 200 kr
 Tilläggsbeloppet är inte garanterat och kan sättas ned till 0 kr vid nästa utbetalningstillfälle
- Lika med depåvärdet den 11 januari år 1 delat med 60, dvs. antalet återstående utbetalningstillfällen

Nästa utbetalning kommer en månad senare. De flesta pensioner ändrar inte det belopp som ska betalas ut mer än en gång per år. Men fondförsäkring, utom i premiepensionen, gör vanligen en justering varje månad av beloppet. Därför skulle beskedet inför den andra utbetalningen kunna förändras så här, om vi skjuter in en jämförelsekolumn med föregående månads belopp:

Pensionsutbetalningar till Gudrun Nilsson den 18 februari år 1:

Typ av pension	18 januari år 1	18 februari år 1
Allmän pension: inkomstpension	12.000 kr	12.000 kr
Allmän pension: premiepension som fondförsäkring	1.500 kr	1.500 kr ¹
Tjänstepension: förmånsbestämd pension	1.500 kr	1.500 kr
Tjänstepension: pension som fondförsäkring	1.000 kr	1.010 kr ²
Egen, frivillig försäkring: pension med garanterat pensionsbelopp och rätt till återbäring	1.000 kr	1.000 kr ³
Egen, frivillig försäkring: pension som depåförsäkring	1.000 kr	992 kr ⁴
Summa	18.000 kr	18.002 kr

Förklaringar:

- Lika med värdet av innehavet i Z-fonden den 11 januari år 1 delat med aktuellt delningstal
- Lika med värdet av 2 andelar à 505,00 kr i Ö-fonden den 11 februari år 1
- Beloppet kan delas upp i
 - avtalat pensionsbelopp 800 kr och
 - tilläggsbelopp grundat på återbäring, 200 kr
Tilläggsbeloppet är inte garanterat och kan sättas ned till 0 kr vid nästa utbetalningstillfälle
- Lika med depåvärdet den 11 februari år 1 delat med 59, dvs. antalet återstående utbetalningstillfällen

De enda belopp som har ändrats är utbetalningen dels från den tjänstepensionsanknutna fondförsäkringen, dels från den privata depåförsäkringen. Antalet utbetalade andelar är oförändrat i fondförsäkringen, så tydligen har fondandelarna stigit något i värde. Depåförsäkringen har minskat i värde. Men den försäkrade har själv valt fond och placeringar till depån, och förväntas därför vara införstådd med risken för att värdet av fondandelarna och depån både kan stiga och sjunka.

Vid de följande tio utbetalningarna ges samma slags information, dvs. alla belopp är oförändrade utom möjligen pensionsutbetalningarna från den tjänstepensionsanknutna fondförsäkringen och den privata depåförsäkringen.

Men ett år efter utbetalningstidens början görs en omräkning av de flesta pensioner⁵.

⁵ I vårt exempel har vi lagt utbetalningarnas början i januari, men i verkligheten kan olika delar av pensionen räknas om vid olika tillfällen. Inkomstpension och många tjänstepensionsförmåner

Då kan utbetalningsbeskedet se ut så här⁶, även denna gång med en jämförelsekolumn som avser föregående år:

Pensionsutbetalningar till Gudrun Nilsson den 18 januari år 2:

Typ av pension	18 januari år 1	18 februari år 2
Allmän pension: inkomstpension	12.000 kr	12.108 kr ¹
Allmän pension: premiepension som fondförsäkring	1.500 kr	1.552 kr ²
Tjänstepension: förmånsbestämd pension	1.500 kr	1.523 kr ³
Tjänstepension: pension som fondförsäkring	1.000 kr	1.040 kr ⁴
Egen, frivillig försäkring: pension med garanterat pensionsbelopp och rätt till återbäring	1.000 kr	1.030 kr ⁵
Egen, frivillig försäkring: pension som depåförsäkring	1.000 kr	1.045 kr ⁶
Summa	18.000 kr	18.298 kr

Förklaringar:

- Ändrat med 0,9 %, förändringen i inkomstbasbelopp⁷ från år 1 till år 2
- Lika med värdet av innehavet i Z-fonden den 11 januari år 2 delat med aktuellt delningstal
- Ändrat med 1,5 %, förändringen i prisbasbelopp från år 1 till år 2
- Lika med värdet av 2 andelar à 520,00 kr i Ö-fonden den 11 januari år 2
- Beloppet kan delas upp i
 - avtalat pensionsbelopp 800 kr och
 - tilläggsbelopp grundat på återbäring, 230 kr.
Tilläggsbeloppet är inte garanterat och kan sättas ned till 0 kr vid nästa utbetalningstillfälle
- Lika med depåvärdet den 11 januari år 2 delat med 48, dvs. antalet återstående utbetalningstillfällen

Vi ska fortsätta att analysera detta exempel i en anslutande rapport när det gäller tilläggsbelopp i försäkring med rätt till återbäring.

räknas om i januari. Andra pensionsdelar börjar ofta i pensionärens födelsemånad och räknas därför även om inför den månadens utbetalning.

⁶ För att förenkla beräkningen av den allmänna pensionen har vi räknat med att Gudrun är född 1954. För personer som är födda före 1954 gäller att t.ex. att inkomstpensionen beräknas som en del efter äldre regler och en del efter nya regler, se t.ex. Försäkringskassans hemsida www.fk.se för fler detaljer.

⁷ Som orientering om inkomstbasbeloppets storlek kan sägas att det har bestämts till 45.900 kr för 2007, medan prisbasbeloppet för samma år är 40.300 kr.

3. Garanterade och rörliga pensionsbelopp

3.1 Vårt exempel när placeringar och samhällsekonomi går dåligt

För att belysa vad som händer med pensionen om det går ganska dåligt både med värdet av placeringar och samhällsekonomi, koncentrerar vi oss på vad som händer ett år efter det första värdebeskedet lämnades, dvs. vid början av år 2. Då görs, som vi redan har visat i kapitel 2, en omräkning av de flesta pensionsbelopp. Vi väljer ett riktigt dåligt scenario i vilket det mesta har utvecklats negativt under det gångna året. Det är lättast att inse att fonder, tillgångar i depå och försäkringsbolagens kapitalplaceringar kan sjunka snabbt i värde. Vi ska även anta att inkomstutvecklingen i samhället under en längre tid har varit så dålig att man måste sänka tilläggs pensionen. Vi antar att det inte är någon inflation. Den privata pensionen med garanterat pensionsbelopp antas ha förlorat all sin återbäring. Då skulle utbetalningsbeskedet år 2 kunna se ut så här, med jämförelsekolumn:

Pensionsutbetalningar till Gudrun Nilsson den 18 januari år 2:

Typ av pension	18 januari år 1	18 februari år 2
Allmän pension: inkomstpension	12.000 kr	11.892 kr ¹
Allmän pension: premiepension som fondförsäkring	1.500 kr	1.456 kr ²
Tjänstepension: förmånsbestämd pension	1.500 kr	1.500 kr ³
Tjänstepension: pension som fondförsäkring	1.000 kr	960 kr ⁴
Egen, frivillig försäkring: pension med garanterat pensionsbelopp och rätt till återbäring	1.000 kr	800 kr ⁵
Egen, frivillig försäkring: pension som depåförsäkring	1.000 kr	955 kr ⁶
Summa	18.000 kr	17.563 kr

Förklaringar:

1. Ändrat med -0,9 %, förändringen i inkomstbasbelopp från år 1 till år 2
2. Lika med värdet av innehavet i Z-fonden den 11 januari år 2 delat med aktuellt delningstal
3. Oförändrat eftersom prisbasbeloppet för år 2 är oförändrat från föregående år
4. Lika med värdet av 2 andelar à 480,00 kr i Ö-fonden den 11 januari år 2
5. Beloppet består av avtalat pensionsbelopp 800 kr. Tilläggsbelopp grundat på återbäring är sänkt till 0 kr.
6. Lika med depåvärdet den 11 januari år 2 delat med 48, dvs. antalet återstående utbetalningstillfällen

Med hjälp av vårt exempel syns det tydligare vad som är garanterat och vad som är variabelt i olika försäkringar.

Den allmänna pensionen

Den allmänna pensionen består i vårt exempel av inkomstpension och premiepension.

Inkomstpensionen är grundad på de pensionsrätter som Gudrun i vårt exempel har tjänat in. De samlade pensionsrätterna, pensionsbehållningen, delas med ett delningstal⁸ och på så sätt får man fram det första pensionsårets månadsbelopp. Målet är att inkomstpensionen ska följa den genomsnittliga löneutvecklingen i det svenska samhället. Eftersom genomsnittslönerna kan sjunka, så kan inkomstpensionen sänkas från ett år till annat, som i vårt exempel. Men det finns möjligheter att utjämna tvära kast i utvecklingen. Mer om detta och annat när det gäller den allmänna pensionen finns att läsa på Försäkringskassans hemsida, som redan nämnts.

Premiepensionen är en form av fondförsäkring som under utbetalningstiden kan behållas som fondförsäkring eller ändras till en försäkring med ett garanterat pensionsbelopp och rätt till eventuell återbäring. I vårt exempel har Gudrun behållit premiepensionen som fondförsäkring. Det samlade premiepensionssparandet delas med ett delningstal⁹ och på så sätt får man fram det första pensionsårets månadsbelopp. Eftersom fondvärden kan sjunka, kan nästa års månadsbelopp också sjunka. Mer om premiepensionen finns på Försäkringskassans redan nämnda hemsida eller hos Premiépensionsmyndigheten, www.ppm.nu.

Tjänstepension

Pensionsförmåner som en anställd har genom sin tjänst är vanligen bestämda efter regler som arbetsmarknadens parter har avtalat om. När det gäller ålderpension så kan den finnas i ett par former. Den kan vara förmånsbestämd eller avgifts/premiebestämd. Några viktiga källor till mer information om tjänstepensioner och pensionsplaner är www.collectum.se, www.fora.se, www.kpa.se och www.spv.se.

Förmånsbestämd tjänstepension har länge dominerat de flesta pensionsplanerna, men utvecklingen går nu i riktning mot avgiftsbestämda pensioner. En förmånsbestämd ålderspension brukar vara livsvarig och månadsbeloppet vid pensioneringen beräknas med hänsyn till tjänstetid och lön. Pensionsplaner för privatanställda har som mål att anpassa pensionen efter inflationen, men det finns ingen formell garanti för sådan följsamhet.

Tanken är att pensionen bör följa inflationen såsom denna mäts med prisbasbeloppets förändring. Motsvarande mål gäller även fribrev¹⁰. Pensionens startbelopp är däremot garanterat och utgör ett golv under vilket pensionen inte kan sjunka.

⁸ Delningstalet bygger dels på förväntad återstående livslängd för Gudruns årskull, lika för män och kvinnor, dels på beräknad framtida tillväxt i det svenska samhället, f.n. 1,6 %.

⁹ Delningstalet bygger dels på förväntad återstående livslängd för Gudruns årskull, lika för män och kvinnor, dels på årets beräknade framtida tillväxt för den eller de fonder som premiepensionen är knuten till. Beräkningen görs om varje år.

¹⁰ Tjänstepension eller privat pension för vilken det inte längre betalas premier eller görs några pensionsavsättningar. *Pensionsorden, 2001*.

Avgifts- eller premiebestämd¹¹ tjänstepension ökar i betydelse, både i Sverige och utomlands. En sådan tjänstepension byggs upp genom att arbetsgivaren betalar in en viss procent av den anställdes lön till en försäkring hos ett försäkringsbolag eller en pensionskassa/understödsförening. Vanligen har den anställda möjlighet att välja bland de försäkringsföretag som ska ta emot inbetalningen. Den anställda kan ofta välja ytterligare detaljer när det gäller hur försäkringen ska vara utformad.

Till de val som kan göras hör om försäkringen ska vara en försäkring med garanterat pensionsbelopp och rätt till återbäring, fondförsäkring eller depåförsäkring.

Fondförsäkring har nämnts i föregående i samband med premiepension. I fondförsäkring är premierna placerade i andelar i externa fonder, men andelarna ägs av försäkringsbolaget. Bolaget har en motsvarande skuld till försäkringstagarna. När det gäller fondförsäkring som tjänstepension eller privat försäkring, är det vanligt att månadsbeloppet ändras *varje* månad. Månadsbeloppet kan vara bestämt som ett fast antal fondandelar eller genom att kvarstående fondvärde delas med något slags delningstal. I båda fallen kan månadsbeloppet sjunka eller öka, beroende på hur fondvärdet förändras.

När det gäller *depåförsäkring*, äger försäkringsbolaget en depå av värdepapper där kundens premier placeras. Bolaget har en motsvarande skuld till kunden, som själv avgör valet av värdepapper i depån. Bortsett från att tillgångar kan väljas ur ett bredare sortiment samt några detaljer av skattetekniskt slag, så är depåförsäkring mycket lik fondförsäkring när det gäller bestämning av pensionsbelopp.

Försäkring med garanterat pensionsbelopp och rätt till återbäring behandlas under nästa avsnitt om frivilligt pensionssparande.

Frivilligt pensionssparande

Frivilligt pensionssparande kallas även privat eller eget pensionssparande. Hit brukar man räkna individuellt pensionssparande IPS i bank eller värdepappersinstitut, samt olika former av försäkring, främst pensionsförsäkring och kapitalpension. Någon form av kapitalförsäkring eller kapitalivränta är också ett möjligt val. Försäkringar kan vara utformade som fond- eller depåförsäkring och som försäkring med avtalat belopp och rätt till eventuell återbäring.

IPS fungerar vid utbetalning på liknande sätt som fond- och depåförsäkring. Men vid dödsfall under utbetalningstiden betalas kvarstående sparande till dödsboet. Månadsbeloppet bestäms inför varje utbetalningstillfälle genom att värdet av sparandet delas med antal återstående utbetalningstillfällen. Därmed kan månadsbeloppet både sjunka och stiga, beroende på hur sparandet utvecklas.

Fond- och depåförsäkring kan väljas även för frivilligt pensionssparande och fungerar på samma sätt som vi har beskrivit för tjänstepension.

¹¹ Termerna avgiftsbestämd och premiebestämd används omväxlande och har samma betydelse.

Försäkring med avtalat belopp och rätt till eventuell återbäring omfattar i stort sett alla andra former av försäkringssparande för pension. Ofta används beteckningen *traditionell försäkring* för denna grupp, fastän många nya varianter knappast kan beskrivas som traditionella.

De flesta försäkringar som ingår i denna grupp har följande gemensamt:

- det finns ett lägsta pensionsbelopp, som säkert betalas ut, och
- försäkringsbolaget sköter förvaltningen av inbetalade premier med begränsad eller ingen inblandning av kunden när det gäller val av tillgångar.

För att bolaget med stor säkerhet ska klara att betala ett garanterat eller avtalat pensionsbelopp måste normalt de premier som ska betalas in beräknas med en viss säkerhetsmarginal.

Det sker vanligen genom att bolaget gör ett pessimistiskt antagande om hur mycket ränta man kan få på inbetalda premier. I sådan fall ska försäkringen ge rätt till del av eventuell vinst, som kan uppstå till följd av att säkerhetsmarginalerna inte förbrukas, t.ex. genom att avkastningen blir bättre än bolaget räknat med när premierna har bestämts.

När det gäller förmånsbestämd tjänstepension, som ju har ett garanterat pensionsbelopp vid utbetalningarnas start, är en mer sammansatt lösning vanlig:

- premierna beräknas med en viss säkerhetsmarginal och de kan förstärkas för att öka möjligheterna att värdesäkra pensionerna,
- arbetsgivarna kan få del av vinst i form av återbäring, och
- de försäkrade får ingen återbäring men bolaget strävar efter att pensionerna ska värdesäkras mot inflation.

Risikförsäkringar¹² kan vara utformade på annat sätt, men de behandlas inte i den här rapporten.

Om vi bortser från vad Gudrun får som inkomstpension från allmän pension så har vårt exempel två försäkringar med avtalat pensionsbelopp:

Tjänstepension: förmånsbestämd pension

Egen, frivillig försäkring: pension med garanterat pensionsbelopp och rätt till återbäring

Den förmånsbestämda pensionen betalar ingen återbäring till den försäkrade, men ska följa inflationen om det är möjligt. Den frivilliga försäkringen med garanterat pensionsbelopp är en pension som beskrivs som summan av ett *garanterat belopp och ett tilläggsbelopp*. I upplysningarna till denna försäkring nämns att tilläggsbeloppet *inte är garanterat* och att det till och med kan upphöra redan vid nästföljande utbetalningstillfälle.

¹² Exempel på riskförsäkringar är försäkringar som ger ersättning till efterlevande om den försäkrade dör före en viss ålder.

4. Tilläggsbelopp grundade på återbäring

Vi har i första delen av rapporten gett en bakgrund till att återbäring kan användas som tilläggsbelopp i pensionsförsäkring. Vi har också sett exempel på att ett tilläggsbelopp både kan stiga och sjunka under utbetalningstiden, och att det till och med kan sättas ned till 0. I detta kapitel ska vi se närmare på principerna för hur sådana tilläggsbelopp bestäms. I kapitel 2 tar vi upp hur bolagen informerar om tilläggsbeloppet och vad som är bra standard för sådan information.

4.1 Definition av tilläggsbelopp

Ett *tilläggsbelopp* grundat på återbäring är ett extra belopp som betalas ut samtidigt med det garanterade beloppet för pensionsutbetalningarna.

I vårt exempel är det garanterade månadsbeloppet från en frivillig pensionsförsäkring 800 kr. Vi såg att tilläggsbeloppet kunde variera från 0 till 230 kr per månad, beroende på hur avkastningen utvecklade sig. Vi ska bara använda termen tilläggsbelopp för pensionsförsäkring med garanterat belopp och med rätt för den försäkrade till andel i eventuellt överskott¹³.

Grunden för allt försäkringssparande är de inbetalningar av premier som har gjorts på försäkringen. Från det som har betalats in kan försäkringsbolaget ta ut avgifter för sina kostnader. Resten placeras i t.ex. obligationer och aktier för att ge avkastning. Normalt tar bolaget en del av avkastningen för att täcka en del av sina kostnader. I vinstutdelande försäkringsaktiebolag delas eventuellt överskott mellan försäkringstagare och aktieägare.

För de försäkringar som vi talar om här bestämmer försäkringsavtalet att bolaget ska stå för ett *garanterat belopp* för pensionsutbetalningarna, 800 kr per månad i vårt exempel. Detta belopp beror på hur mycket som betalas in på försäkringen. I bilagan beskriver vi principerna för hur ett försäkringsbolag kan bestämma hur stort garanterat belopp som en viss inbetalning räcker till.

Det viktigaste att tänka på är att garanterat belopp för pensionsutbetalningarna beräknas med hänsyn till:

- hur mycket som betalas in och när det betalas in,
- den försäkrades ålder,
- längsta utbetalningstid, och
- ett lämpligt antagande om förväntad avkastning på inbetalningarna.

Två viktiga mål av allmän karaktär för ett livförsäkringsbolag är:

- att bolaget säkert kan stå för sitt åtagande, och
- att eventuella vinster förs tillbaka på ett godtagbart sätt till de försäkringar som har rätt till en andel av vinsten.

¹³ Förmånsbestämd tjänstepension har också ett garanterat belopp och ett ej garanterat tillägg för eventuell inflation, ett s.k. pensionstillägg. Men denna metod kommer inte att granskas här, eftersom den är en relativt enkel indexuppräkningsmetod som inte är så svår att förklara.

Det första målet tas upp i lagstiftning och andra regler som gäller för försäkringsbolag, t.ex. genom krav på buffertkapital och betryggande eller aktsam värdering av skulden till försäkringstagarna. Det är också något som Finansinspektionen ska tänka på när vi ger ett försäkringsbolag tillstånd att verka och när vi senare övervakar bolagets verksamhet.

Den andra punkten är viktig när bolaget bestämmer sina åtaganden mot försäkringstagarna med en viss säkerhetsmarginal, genom betryggande eller aktsamma antaganden. Det är också viktigt att bolaget har ett godtagbart sätt att ta hand om förluster som ändå skulle kunna uppstå från tid till annan. Detta kan sammanfattas som att ett livförsäkringsbolag ska ha ett godtagbart sätt för att hantera återbäring¹⁴. Principerna för hanteringen av återbäringen kan läggas fast i bolagets försäkringstekniska riktlinjer. Men regler för hur återbäring ska hanteras ska alltid framgå av försäkringsvillkoren.

För pensionsförsäkring med garanterat belopp för pensionsutbetalningarna har en viktig del av återbäringshanteringen sedan länge varit att kunna använda återbäring som höjning av pensionen, dvs. som tilläggsbelopp. Alternativ till detta sätt att använda återbäring är att:

- använda den för att sänka de premier som återstår att betalas, eller
- betala ut den kontant.

Premiesänkning är naturligtvis bara intressant om premiebetalning fortfarande är möjlig.

Vi ska nu beskriva och analysera ett par viktiga principer för hur tilläggsbelopp kan beräknas och anpassas.

4.2 Återbäring bör normalt användas för att höja pensionen tills vidare

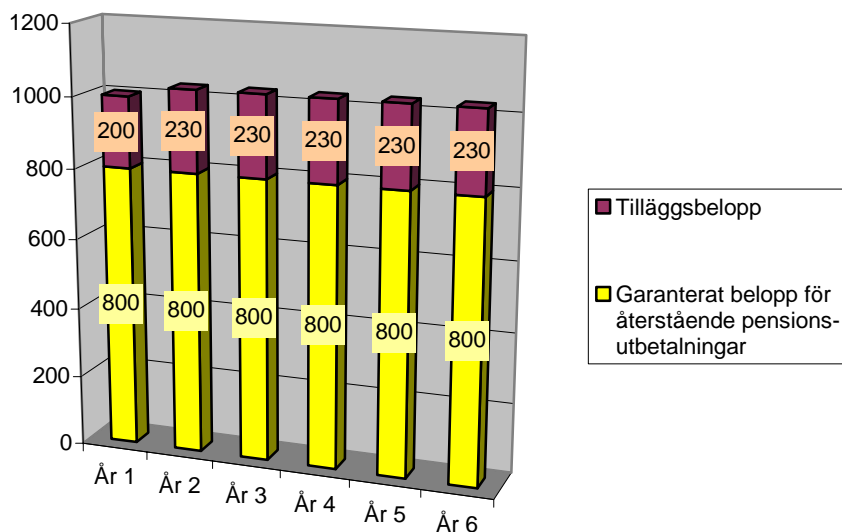
En av de grundläggande principerna har varit att använda eventuell återbäring för att höja pensionsbeloppen med ett tilläggsbelopp som gäller tills vidare.

I det första scenariot för vårt exempel fick Gudrun tilläggsbeloppet 200 kr per månad under år 1, och ett högre belopp, 230 kr, under år 2. Vanligen resonerar försäkringsbolaget på följande sätt:

- Vi uppskattar hur mycket av försäkringens samlade kapital som minst behövs för att klara förväntade, återstående pensionsutbetalningar med garanterat belopp
- Om det finns pengar kvar när vi har satt undan det som behövs för garantin, så tänker vi oss att detta överskott, återbäringen, används för att utöka försäkringen med en tilläggs pension
- Tilläggs pensionen ska tills vidare ha ett konstant belopp, tilläggsbeloppet, varje månad under den utbetalningstid som återstår.

¹⁴ Ordet återbäring går tillbaka på ett äldre språkbruk där ett försäkringsbolag sades *återbära premie* när pengar från vinster kunde betalas tillbaka eller på annat sätt räknas försäkringen tillgodo.

I diagrammet ser vi en ögonblicksbild från början av år 2. Bolaget har beräknat att tilläggsbeloppet 230 kr (per månad) skulle kunna räcka för resten av utbetalningstiden, som antas vara sex år totalt.

FAKTARUTA: Tilläggsbeloppens historiska bakgrund

En del av bakgrunden till principen är tidigare praxis. Efter en lång tid av förbud mot återbäring började svenska försäkringsbolag under 1950-talet räkna fram återbäring för enskilda försäkringar. För kapitalförsäkringar var det naturligt att betala ut den uppsamlade återbäringen vid försäkringsfall eller vid försäkringstidens slut. För t.ex. en ålderspension hade bolagen en liknande lösning: den uppsamlade återbäringen betalades ut som en klumpsumma till den försäkrade vid utbetalningstidens slut.

Detta gick an så länge som återbäringsbeloppen var små, men med ökande inflation och ökande nominella räntor fram mot 1970-talet blev bristerna i denna lösning synliga. Inflationen urholkade värdet av det garanterade beloppet för återstående pensionsutbetalningar och kompensationen för inflationens verkningar kom vid utbetalningstidens slut.

Lösningen med att betala tilläggsbelopp, eller "uppblåsning", innebar en förbättring genom att återbäringen redan under utbetalningstiden kunde fördelas över återstående utbetalningstid. På så sätt blev pensionsutbetalningarna i någon mån kompenserade för inflationen. Men kompensationen fungerade inte lika regelbundet som inflationsuppräknningen av allmän pension eller förmånsbestämd tjänstepension, som räknades upp med basbeloppets förändring.

4.3 Allmänt om beräkning av tilläggsbelopp

Som vi redan har nämnt behöver bolaget dels bestämma hur mycket återbäring som finns tillgänglig för att öka utbetalningarna, dels räkna ut hur mycket månadsbeloppet kan ökas med tills vidare. Denna beräkning kan kort beskrivas som att återbäringen vid ett omräkningstillfälle används för att köpa tilläggsförsäkring på ett fast belopp för återstående utbetalningstid.

När ett tilläggsbelopp behöver bestämmas, beräknas det genom att tillgänglig återbäring divideras med vad det kostar att betala en krona extra i pension under återstående utbetalningstid.

När det gäller att bestämma hur mycket återbäring som finns för detta tänkta tillägg, så behöver bolaget tänka på en del saker.

Försäkringens samlade värde, pensionskapitalet, är en primär uppgift som bolaget kan utgå från. Denna uppgift är primär eftersom bolaget måste hålla reda på varje försäkrings andel av bolagets samlade tillgångar. En annan primär uppgift för bolaget är att hålla reda på vilka garantier de har ställt ut till försäkringstagarna, samt att värdera dessa garantier, försäkring för försäkring. Skillnaden mellan försäkringens samlade värde och värdet av bolagets åtagande att minst betala ut garanterade pensionsbelopp är förhoppningsvis ett överskott och ett mått på hur mycket återbäringsmedel försäkringen har.

Det finns vanligen bara ett sätt att bestämma försäkringens samlade värde, men tyvärr finns det flera sätt att värdera garantierna.

Det samlade värdet avgörs av vad som har skett hittills:

- vad som har betalats in,
- vad som har betalats ut,
- vilka avdrag för driftskostnader och liknande som har gjorts, och
- vilken avkastning och andra inkomster som har förts till försäkringen.

För att värdera garantier behöver bolaget blicka framåt och därmed arbeta med antaganden om framtiden. Om vi begränsar oss till vad som gäller under utbetalningstiden, behöver bolaget tänka på följande:

- vad som ska betalas ut så länge som försäkringen gäller,
- vad sannolikheten är för att försäkringen gäller si eller så länge,
- vilka avdrag för framtida driftskostnader som är lämpliga, och
- vilken avkastning och andra inkomster som kan bolaget räkna med under återstående försäkringstid.

Eftersom framtiden är okänd, finns det olika val att göra när det gäller dessa antaganden. Verkligt utfall kommer nästan aldrig att sammanfalla med de antaganden bolaget har gjort, även om träffsäkerheten blir bättre ju kortare prognostiden är. Bolaget måste således räkna med att verkligheten avviker från antagandena.

Men det är inte likgiltigt i vilken riktning en eventuell avvikelse går. Ett antagande som visar sig vara för optimistiskt leder till att bolaget överskattar hur mycket återbäring som är tillgänglig för extra pension, medan ett antagande i underskattande riktning kanske fördröjer utbetalning av tilläggsbelopp mer än nödvändigt.

Båda slagen av fel kan leda till förluster och andra problem, både för bolaget och försäkringstagaren. Men en kraftig överskattning av möjligheterna att betala ut mer än vad som har garanterats är i allmänhet det värsta som kan inträffa. Om det går dåligt med förräntningen av sparandet, så vet alla bolag att det är dåliga nyheter. Tilläggsbelopp gäller visserligen bara tills vidare, men en sänkning av pensionen möter ingen förståelse hos konsumenter, om inte risken för detta är en del av förväntansbilden redan vid tecknandet. I värsta fall kan felbedömning av tilläggsbelopp tillsammans med andra negativa faktorer leda till att försäkringens samlade värde inte ens motsvarar vad bolagets behöver för att uppfylla sina garantier till den försäkrade. Vi ska återkomma till hur bolagen har hanterat en sådan situation.

Aktuella antaganden med marginal

Praxis är sedan länge att om bolaget måste använda antaganden om framtiden så ska det använda antaganden med en viss säkerhetsmarginal. Sådana antaganden beskrivs ibland med attribut som "betryggande", "försiktiga" eller till och med "realistiska (utan att vara oförsiktiga)¹⁵". Vi ska inte här gå in på hur dessa antaganden ska väljas, men vi måste understryka att uppfattningen om vad som är ett antagande med godtagbar marginal har varierat och kommer att variera över tiden.

Exempel: Allt annat lika, så räckte 1000 kr återbäring till ett betydligt större tilläggsbelopp 1986 jämfört med 2006. Det beror på minst två faktorer: dels har synen på vad som är ett ränteantagande med marginal förändrats, dels har bedömningen om hur länge de försäkrade lever reviderats. I båda fallen har förändringarna lett till att 1000 kr förväntas räcka till mindre pension.

4.4 Normal beräkning av tilläggsbelopp

Tilläggsbelopp i försäkring med garanterade belopp

För att lösa problemet att bestämma tilläggsbelopp behöver bolaget ta ställning till följande:

1. hur stor är återbäringen eller det överskott som ska användas till höjning av pensionerna,
2. hur länge ska höjningen gälla och
3. hur stor kan höjningen bli

För att svara på den första frågan brukar man vilja bestämma följande:

- försäkringens uppsamlade värde just nu, och
- hur mycket av det uppsamlade värdet som behövs för att med lämplig säkerhetsmarginal klara bolagets åtagande att betala avtalade pensionsbelopp.

¹⁵ En del menar att ett realistiskt antagande är likvärdigt med ett antagande utan marginal, eftersom det ligger så nära förväntan som möjligt, eller definieras som "bästa skattning (med hänsyn till den kunskap som finns just nu)".

Skillnaden är då återbäring som kan användas för tilläggsbelopp.

Den första punkten redovisas på det årliga värdebeskedet som pensionskapital, försäkringskapital eller helt enkelt försäkringens värde.

Den andra punkten skulle kunna bestämmas på olika sätt. Det är ganska vanligt att det värdet¹⁶ beräknas med samma antaganden som bolaget en gång använde för att beräkna försäkringens premie eller försäkringens belopp, om premien var given. I kapitalförsäkring har det varit vanligt att ett sådant värde, ett garanterat återköpsvärde¹⁷ i princip är känt redan vid tecknandet.¹⁷

Om lång tid har gått sedan tecknandet, är det inte säkert att dessa antaganden är lämpliga. Utvecklingen kan ha medfört att de kommer att underskatta eller överskatta vad som behövs för att klara åtagandet. Det leder i så fall till en överskattning respektive en underskattning av hur stort utrymme det finns för beloppshöjning.

En alternativt sätt att värdera vad som behövs för garantin är därför att använda aktuella, mer realistiska antaganden. Samma eller liknande antaganden kan då användas i det andra steget vid bestämning av tilläggsbelopp, nämligen beräkningen av hur mycket en kronas höjning av pensionen kostar.

När det gäller den andra frågan, hur länge höjningen ska gälla, är det vanliga svaret att den ska gälla tillsvidare. Detta ger de största möjligheterna till att kunna göra fler höjningar i framtiden. Men det har förekommit att försäkringstagare har frågat efter ett mer kortsiktigt alternativ, t.ex. att så mycket som möjligt ska betalas ut under det närmsta året¹⁸.

Vi har redan antytt att det finns behov av principer för att sänka tilläggsbelopp, t.ex. därför att återbäringsläget försämras drastiskt som i början av detta årtionde, eller därför att synen på framtiden har ändrats betydligt. Detta beskrivs i följande avsnitt.

4.5 Sänkning av tilläggsbelopp

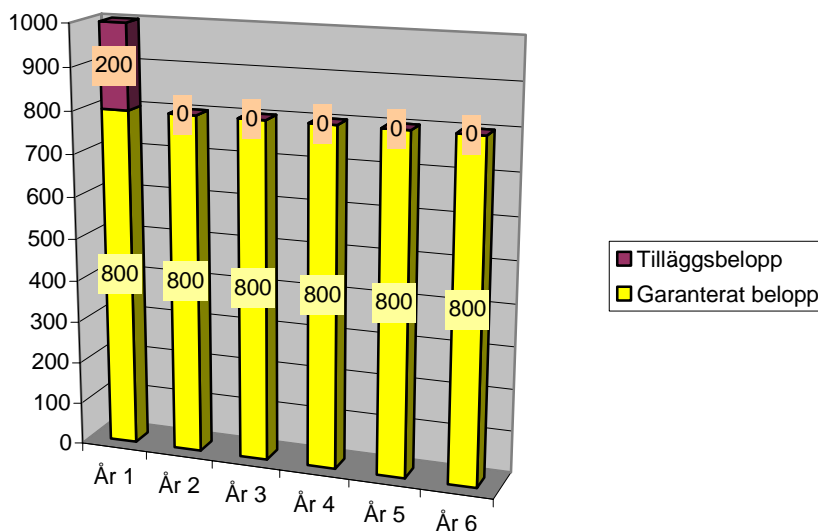
Full korrektion på en gång

I det andra scenariot för vårt exempel fick Gudrun tilläggsbeloppet 200 kr per månad under år 1, och ett lägre belopp, 0 kr, under år 2. Bolaget har här följt den drastiska principen att genast ändra tilläggsbeloppet fullt ut från och med år 2, jfr figur på nästa sida. Ett sådant beslut är starkt motiverat om bolaget har tvingats ta tillbaka all återbäring från försäkringen eller en betydande del av den. I annat fall måste ju pengar tas från ofördelade överskottsmedel eller, i värsta fall, från andra försäkringars återbäring. I ett vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag kan också ägarna tvingas avstå från vinstmedel eller till och med skjuta till nytt kapital.

¹⁶ Värdet kallas ofta tekniskt återköpsvärde; "tekniskt" för att betona att det inte rör sig om ett värde som försäkringstagaren säkert har rätt att begära återköpt.

¹⁷ I samband med att flytträtt för pensionssparande blir vanligare blir en liknande fråga alltmer aktuell, nämligen vad som ska anses vara ett minsta, garanterat flyttvärde.

¹⁸ Det förekommer också att försäkringsbolag har en gräns för hur stort ett tilläggsbelopp kan bli i förhållande till det avtalade beloppet. En sådan begränsning görs för att undvika de extremt stora tilläggsbelopp som ibland kan uppstå mot slutet av en utbetalningsperiod eller vid mycket höga åldrar.

Mer flexibla lösningar

I andra situationer kan det vara möjligt att överväga mer flexibla lösningar. Men det bör bara göras om bolaget kan undvika att försämlra för andra försäkringstagare. Ett exempel är fallet när "rätt" tilläggsbelopp bara är lite lägre än det som har gällt året innan. Effekten av att avvakta med sänkningen är att risken för sänkning nästa gång ökar samtidigt som den sänkningen kan bli något större än om en första sänkning görs nu. I detta fall bär försäkringens själv risken, eftersom det lite för höga tilläggsbeloppet kanske får betalas med sämre utveckling längre fram. Andra försäkringar berörs inte i detta läge.

Gräns för sänkning

En annan lösning som förekommer är inte helt problemfri. En del försäkringsbolag inser att det är nödvändigt att en del försäkringar måste få sänka tilläggsbelopp. Men bolagen gör den bedömningen att de måste sätta en gräns för hur stor sänkningen kan vara ett enskilt år. Om detta är tillräckligt försiktigt beror på omständigheterna och får bedömas från fall till fall. I många fall är den viktigaste effekten att det tar längre tid innan tilläggsbeloppet åter kan börja höjas på försäkringen än om hela sänkningen tas på en gång..

Ett ytterlighetsfall är att gränsen för sänkningar sätts till noll, dvs. inga sänkningar görs av uppnått tilläggsbelopp på en pensionsförsäkring¹⁹. Det förekommer att en sådan regel tillämpas främst för att inte behöva sänka utgående pensionsbelopp för försäkringstagare som har uppnått hög ålder. En sänkning skulle annars vara följden av att man använder en bedömning av återstående livslängd som grundar sig på utjämnad erfarenhet från betydligt yngre kollektiv av försäkrade personer.

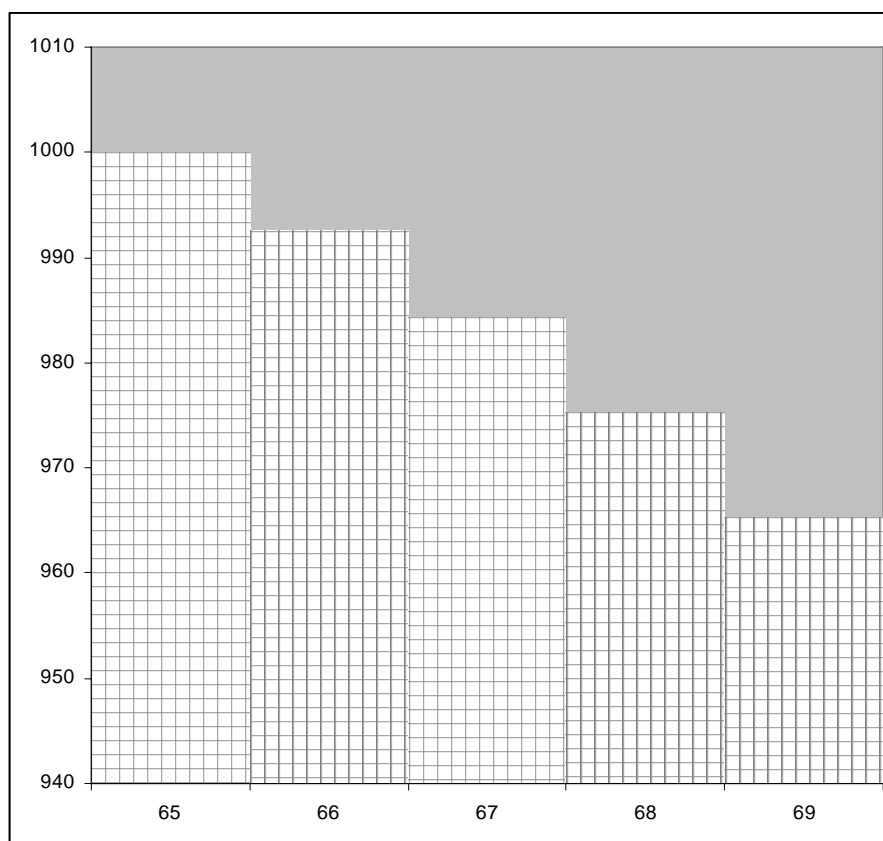
Ett problem med att sätta en gräns för sänkningar på, säg fem procent, är att sambandet mellan totalt pensionsbelopp och totalavkastning bryts, om än

¹⁹ Regeln att inte sänka det tilläggsbelopp som en gång har uppnåtts har kallats "Allanregeln", efter Allan Alvarson, utbetalningschef på Skandia på 1970-talet.

tillfälligt. När det är dålig avkastning eller stora förluster i kapitalförvaltningen, så försämras tilläggsbeloppen högst med fem procent. När kapitalförvaltningen, förhoppningsvis, går bra igen, så fortsätter tilläggsbeloppen att försämras eller utvecklas svagt ännu en tid. Återhämtningen blir en surdeg som det blir allt svårare att få förståelse för, även om det var en god tanke att göra de nödvändiga sänkningarna på ett mjukt sätt.

Bilaga: Beräkning av pensionsbelopp

För att beräkna hur mycket pension en given premieinbetalning leder till, behöver vi utgå från att inbetalningar balanserar utbetalningar. Samma balans kan användas för att beräkna hur stor inbetalning som behövs för att leda till ett givet pensionsbelopp. Vi utgår från statistik över dödligheten bland de försäkrade. Den kan vara tillgänglig ungefär som i nedanstående diagram.

Diagrammet kan tolkas på följande sätt. Vi följer 1000 försäkrade som nyss fyllt 65 år och som ska få ålderspension på beloppet 1 kr per månad i fem år. Efter ett år är 993 av de försäkrade ännu i livet, osv. enligt följande tabell:

65	1000
66	993
67	984
68	975
69	965

Om vi förenklar genom att anta att de försäkrade bara avlider på årsdagar, så kommer:

- 1000 personer få 1 kr i månaden första året,
- 993 personer få 1 kr i månaden andra året,
- ...
- 965 personer få 1 kr i månaden femte och sista året.

Totalt kommer 4917 gånger 12 pensionsutbetalningar om 1 kr att göras under de fem åren. Om 1000 försäkringstagare delar på detta, ska var och en betala 4,917 gånger 12 kr, dvs. 59 kr. I verkligheten får försäkringsbolaget och de försäkrade hjälp av att inbetalningarna kan placeras och ge ränta. Detta minskar kostnaden för pensionen. Om vi räknar med 2,5 procents ränta så räcker omkring 55,50 kr, dvs. det blir cirka 6 procent billigare²⁰.

Nu har vi löst problemet med att bestämma hur stor engångspremie som behövs för en pension om 1 kr per månad i högst fem år för en person som nyss fyllt 65 år. Då kan vi också lösa det omvända problemet: hur mycket pension av detta slag får man för en premie på 10.000 kr. Svaret är 10.000 kr delat med 55,50, dvs. för 10.000 kr får en 65-åring ungefär 180 kr i månaden i fem år.

²⁰ Utbetalningarna från ett år diskonteras från årets mitt,

Finansinspektionens rapporter

finns på www.fi.se

- 2007:7 Pensionsspara i försäkring
- 2007:6 Fondbolagens informationsgivning II
- 2007:5 Rådgivningen, kunden och lagen – en undersökning av finansiell rådgivning
- 2007:4 Kreditmarknadsbolagen och konsumentskyddet
- 2007:3 Ordning och reda ? II – en granskning av 678 försäkringsförmedlare
- 2007:2 Utvärdering av Stockholmsbörsen AB som central motpart, 2006
- 2007:1 Utvärdering av VPC:s clearingsystem, 2006
- 2006:18 Operativa risker – företagens hantering och FI:s rekommendationer
- 2006:17 Penningtvätt och terroristfinansiering
- 2006:16 Flytträtt för sparande i pensionsförsäkring – kartläggning och förslag
- 2006:15 Oreglerade erbjudanden på aktiemarknaden
- 2006:14 Finanssektorns stabilitet 2006
- 2006:13 Warrantmarknaden – en granskning av informationen till småsparare
- 2006:12 Blancokrediter till konsumenter II – uppföljning
- 2006:11 Skatte- och försäkringsrörelseregler för livförsäkring
- 2006:10 Pensionssparandet och värdebeskeden
- 2006:9 Utvecklingen på bolånemarknaden
- 2006:8 Ordning och reda – en granskning av 150 försäkringsförmedlare
- 2006:7 Livbolagens förlusttäckning – redovisning av olika metoder
- 2006:6 Bankernas kapitalkrav med Basel 2
- 2006:5 Avgift efter prestation – en granskning av avgifter i 37 fondbolag
- 2006:4 Marknadstillsyn 2006
- 2006:3 Handel med förfallna fordringar och inkasso
- 2006:2 Företagens tillämpning av internationella redovisningsregler
- 2006:1 Fondbolagens informationsgivning

Finansinspektionen
Box 6750, 113 85 Stockholm
Tel 08-787 80 00
Fax 08-24 13 35
finansinspektionen@fi.se